

СУДОУСТРІЙ, ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІВ І СУДОЧИНСТВО

УДК: 342.95

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-2\(20\)-119-137](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-2(20)-119-137)

Берназюк Ян Олександрович,

доктор юридичних наук, професор заслужений юрист України, професор кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (м. Київ, Україна), e-mail: bern1979@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Анотація. У статті проведено аналіз практики щодо ефективності засобів захисту прав, свобод та інтересів особи адміністративним судом. Визначено нормативно-правове підґрунтя вимоги ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів особи в адміністративному судочинстві.

На підставі аналізу практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві автором розкрито зміст принципу ефективності судового захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві; охарактеризовано складові цього принципу. Доведено, що адміністративний суд, з урахуванням фактичних обставин справи, зобов'язаний здійснити ефективне поновлення порушених прав, а не лише констатувати факт наявності неправомірних дій і саме для цього адміністративний суд наділений відповідними повноваженнями. Аргументовано, що ефективний спосіб захисту повинен забезпечити негайне поновлення порушеного права та бути адекватним наявним обставинам; ефективним засобом слід розуміти такий, що призводить до потрібних (бажаних позивачем) результатів (наслідків).

Автором визначено завдання суду під час вирішення спорів, що виникають із публічно-правових відносин. Доведено, що у тих спорах, в яких індивідуальне право особи конкурує із суспільними (публічними) інтересами, завданням суду є забезпечення необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами. Визначено, що ефективним може вважатися такий спосіб захисту порушеного права, при обранні якого обов'язково враховується суспільний (публічний) інтерес.

На підставі аналізу судової практики в адміністративному судочинстві обґрунтовано, що ефективний судовий захист прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві означає отримання особою, право якої порушено, необхідного захисту без повторного звернення до суду або проходження будь-яких спеціальних адміністративних процедур.

Ключові слова: ефективність, способи захисту порушеного права, адміністративне судочинство, судова практика, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини.

Bernaziuk Ian Oleksandrovich,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Constitutional and International Law Tavriya National University V.I. Vernadsky (Kyiv, Ukraine), e-mail: bern1979@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2353-4836>

ANALYSIS OF THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT AND THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE EFFICIENCY OF JUSTICE

Abstract. The article analyzes the case law on the effectiveness of protection of the rights, freedoms and interests of the individual by the administrative court. The normative-legal basis of the requirement of efficiency of judicial protection of the rights, freedoms and interests of a person in administrative proceedings is determined.

Based on the analysis of the practice of the Supreme Court and European Court of Human Rights in administrative proceedings, the author reveals the content of the principle of effective judicial protection of the rights and interests of the individual in administrative proceedings; the components of this principle are characterized. It is proved that the administrative court, taking into account the factual circumstances of the case, is obliged to effectively restore the violated rights, not just to state the fact of illegal actions and for this purpose the administrative court is endowed with appropriate powers. It was argued that an effective method of protection should ensure the immediate restoration of the violated right and be adequate to the existing circumstances; an effective means should be understood as one that leads to the desired (desired by the plaintiff) results (consequences).

The author defines the tasks of the court in resolving disputes arising from public law relations. It is proved that in those disputes in which the individual right of a person competes with public (public) interests, the task of the court is to ensure the necessary balance between public (public) and private interests. It is determined that such a way of protection of the violated right can be considered effective, the election of which must take into account the public (public) interest.

Based on the analysis of judicial practice in administrative proceedings, it is substantiated that effective judicial protection of the rights and interests of a person in administrative proceedings means obtaining the necessary protection by the person whose rights have been violated without re-appeal to the court or any special administrative procedures.

Keywords: efficiency, ways to protect the violated right, administrative proceedings, case law, Supreme Court, European Court of Human Rights

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України [1] кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Згідно з ч. ч. 1 та 3 ст. 124 Основного Закону України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди; юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди (ч. 4 ст. 125 Конституції України).

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України (КСУ) право на судовий захист як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя; відсутність такої можливості обмежує це право, яке за змістом ч. 2 ст. 64 Конституції України не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абз. 15 п. 3 мотивувальної частини Рішення КСУ від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002) [2].

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах (абз. 10 п. 9 мотивувальної частини Рішення КСУ від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003) [3].

Вимога ефективності правосуддя є однією із складових принципу верховенства права, що знайшла своє безпосереднє закріплення у Конституції та законах України. Однак, у судовій практиці не склалося єдиного підходу щодо визначення критеріїв ефективності захисту прав, свобод та інтересів

особи в адміністративному судочинстві, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти ефективності засобів судового захисту прав, свобод та інтересів осіб досліджували такі науковці як О. М. Капля, С. О. Короєд, М. Коханська, М. Ясинська та ін. Окремі питання, пов'язані з реалізацією вимоги ефективності захисту прав, свобод та інтересів осіб в адміністративному судочинстві, досліджувалися автором цієї статті [4; 5]. Проте, з огляду на розвиток судової практики в Україні та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), удосконалення процесуального законодавства, потребують актуалізації наукові дослідження у сфері визначення критеріїв ефективності засобів захисту прав, свобод та інтересів особи в адміністративному судочинстві.

Метою статті є визначення на підставі аналізу практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини критеріїв ефективності захисту адміністративним судом прав, свобод та інтересів особи.

Виклад основного матеріалу. Засада ефективності захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві знайшла своє безпосереднє закріплення у положеннях Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [6]. Зокрема, аналіз положень КАС України дає підстави для висновку, що ефективність судового захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві включає: ефективність розгляду та вирішення справи, ефективність способу захисту, ефективність судового рішення та ефективність його виконання.

Всі ці складові можна охопити єдиним терміном «ефективне правосуддя», що виступає еталоном для оцінки судової гілки влади та є запорукою довіри до неї з боку громадян, а також інших суб'єктів.

Питання ефективності судового захисту прав та інтересів особи та критерії обрання ефективного способу такого захисту неодноразово ставали предметом розгляду судів вищих інстанцій.

Зокрема, визначаючи критерії ефективності способу судового захисту прав та інтересів особи, у постанові від 16 вересня 2015 р. у справі № 21-1465а15 Верховний Суд України зауважив, що рішення суду, у випадку задоволення позову, має бути таким, яке б гарантувало дотримання і захист прав, свобод, інтересів позивача від порушень з боку відповідача, забезпечувало його виконання та унеможлилювало необхідність наступних звернень до суду. Спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним та таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання, або неналежного виконання рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення [7].

Вищезазначена правова позиція була підтримана Верховним Судом України, зокрема, у постанові від 2 лютого 2016 р. у справі № 804/14800/14 [8], та у подальшому неодноразово Верховним Судом (далі – ВС).

Крім того, вважаю, що ефективним є такий захист, при якому:

1) забезпечується врахування принципу справедливості, що охо-

плює і необхідність гарантування суспільних (публічних) інтересів та дозволяє знайти баланс між приватним та суспільним (публічним) інтересом або, іншими словами, між ефективністю та справедливістю;

2) досягається мета не тільки вирішити існуючий спір, але й, за необхідності, компенсувати особі, право якої порушено, завдану їй шкоду;

3) унеможлиблюється таке ж порушення прав інших осіб, що не беруть участь у спорі, у майбутньому.

Наприклад, у постанові від 4 березня 2020 р. у справі № 750/11948/17, яка стосувалася протиправності дій державного виконавця щодо закриття виконавчого провадження, ВС зазначив, що наука адміністративного права визначає способи захисту порушених прав (свобод, інтересів) як передбачені законом дії, що безпосередньо спрямовані на захист права (свободи, інтересу); такі дії є завершальними актами захисту у виді матеріально-правових або юрисдикційних дій щодо усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав або припинення правопорушень, відновлення становища, яке існувало до порушення; саме застосування конкретного способу захисту порушеного чи запереченого права (свободи, інтересу) і є результатом діяльності щодо їх захисту [9].

У свою чергу, в постанові від 30 жовтня 2018 р. ВС, розглядаючи справу № 369/11609/16-а про визнання протиправною бездіяльності сільської ради, яка полягає у порушенні строків розгляду заяви особи про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення та безоплатної приватизації земельної ділянки,

дійшов висновку, що вимоги про визнання протиправними дій та бездіяльності відповідача направлені саме на захист порушеного права – скасування рішення суб'єкта владних повноважень, у зв'язку з чим суд апеляційної інстанції правильно зазначив, що відсутні підстави окремо визнавати протиправними дії та бездіяльність відповідача з прийняття цього рішення, оскільки судом першої інстанції таке рішення скасоване як протиправне, що є ефективним засобом (способом), який забезпечує відновлення порушеного права позивача [10].

Крім того, у постанові від 15 липня 2019 р. у справі № 420/5625/18, яка стосувалася визнання протиправною бездіяльності селищної ради щодо демонтування дитячого спортивного майданчика, ВС зауважив, що під захистом прав розуміється передбачений законодавством засіб, за допомогою якого може бути досягнуте припинення, запобігання, усунення порушення права, його відновлення і (або) відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права. Обраний спосіб захисту має безпосередньо втілювати мету, якої прагне досягти суб'єкт захисту, тобто мати наслідком повне припинення порушення його прав та охоронюваних законом інтересів [11].

Загалом ВС у своїй практиці неодноразово посилався на те, що «ефективний засіб правового захисту» повинен забезпечити поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату; винесення рішень, які не призводять безпосередньо до змін в обсязі прав та забезпечення їх примусової реалізації – не відповідає положенням Конвенції (постанова Великої Палати Верховного Суду

(далі – ВП ВС) від 28 березня 2018 р. у справі № 705/552/15-а [12], постанови ВС від 18 квітня 2018 р. у справі № 826/14016/16 [13] та від 11 лютого 2019 р. у справі № 2а-204/12 [14]).

Підтримуючи у цілому вищенаведену правову позицію, ВС у постанові від 11 лютого 2020 р. у справі № 0940/2394/18 додав, що відсутність «бажаного результату» виключає можливість визнання ефективним правового захисту, оскільки «бажаний результат» встановлює межі (кінцеву мету) правового захисту, який полягає у використанні передбачених законом можливостей для поновлення порушеного, визнання невизнаного, чи присудження оспорюваного права саме в цих межах [15].

Аналогічна правова позиція висловлена у постановках ВП ВС від 12 лютого 2019 р. у справі № 826/7380/15 [16] та ВС від 27 лютого 2018 р. у справі № 826/4175/16 [17].

Зокрема, у справі № 826/7380/15 ВП ВС досліджувала питання щодо того, чи є належним та ефективним способом захисту прав позивача у вигляді стягнення у судовому порядку з Державного бюджету України на користь платника податків заборгованості з відшкодування ПДВ.

У постанові від 12 лютого 2019 р. ВП ВС [16] відступила від правового висновку Верховного Суду України, викладеного в постановках від 16 вересня 2015 р. у справі № 21-881а15, від 17 листопада 2015 р. у справі № 21-4371а15, від 2 грудня 2015 р. у справі № 21-2650а15, від 20 квітня 2016 р. у справі № 21-452а16 та від 7 березня 2017 р. у справі № 820/19449/14, щодо невизнання стягнення надміру сплаченого податку на додану вартість на-

лежним способом захисту порушеного права платника податків, визначивши, що саме стягнення з Державного бюджету України на користь платника податків заборгованості з відшкодування ПДВ є належним та ефективним способом судового захисту.

Такого висновку ВП ВС дійшла з огляду на те, що на момент розгляду справи такі способи захисту як зобов'язання контролюючого органу надати висновок про підтвердження заявленої платником податків суми бюджетного відшкодування або внести заяву товариства до Тимчасового реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування не призведуть до ефективного відновлення права платника податків; ефективним способом захисту, який забезпечить поновлення порушеного права позивача, є стягнення з Державного бюджету України через органи Державної казначейської служби України на користь товариства заборгованості бюджету із відшкодування ПДВ та пені, нарахованої на суму такої заборгованості.

З цього приводу також доцільно згадати постанову від 14 грудня 2021 р. у справі № 344/16879/15-ц, в якій ВП ВС відступила від висновків щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 6-318цс15 та від 18 листопада 2015 р. у справі № 6-1858цс15, оскільки такі висновки не є сумісними із завданням щодо забезпечення ефективного поновлення у правах [18].

Зокрема, суть спору у справі № 344/16879/15-ц полягала у тому, що позивач просила визнати за нею право власності на квартиру у новозбудованому об'єкті за договором купів-

лі-продажу майнових прав. При цьому відповідно до позиції Верховного Суду України у вищезазначених постановах позивач може захищати свої майнові права, а не право власності, яке ще не виникло, оскільки за змістом договорів купівлі-продажу майнових прав позивач отримав лише право на набуття права власності, а не саме право власності на нерухоме майно. Водночас, ВП ВС зазначила, що позивач позбавлена іншого способу реалізувати свої права на квартиру, ніж визнання цього права в судовому порядку, а тому обраний нею спосіб судового захисту у спірних правовідносинах є ефективним, універсальним і застосовним до спірних правовідносин; спосіб захисту права власності, передбачений статтею 392 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), є таким, що найбільш повно відновлює порушені права позивачки.

У постанові від 4 серпня 2020 р. у справі № 340/2074/19 ВС з урахуванням ч. 1 ст. 2 КАС України дійшов висновку, що ефективний захист прав є метою адміністративного судочинства; вирішуючи кожен спір, адміністративні суди, з урахуванням вимог позовної заяви та позиції сторін, повинні застосовувати такі способи захисту, які будуть ефективними на практиці. З огляду на раніше сформовану правову позицію стосовно ефективності способу захисту прав та інтересів особи, ВС наголосив, що обраний позивачем спосіб захисту має бути спрямований на відновлення порушених прав, захист законних інтересів і, у випадку задоволення судом його вимог, рішення повинно мати наслідком реальне відновлення тих прав, за захистом яких позивач звернувся до суду [19].

Крім того, за правовою позицією ВС, що міститься у постанові від 23 грудня 2021 р. у справі № 480/4737/19, ефективний спосіб захисту прав та інтересів особи в адміністративному суді має відповідати таким вимогам: забезпечувати максимально дієве поновлення порушених прав за існуючого законодавчого регулювання; бути адекватним фактичним обставинам справи; не суперечити суті позовних вимог, визначених особою, що звернулася до суду; узгоджуватися повною мірою з обов'язком суб'єкта владних повноважень діяти виключно у межах, порядку та способу, передбаченого законом [20].

Отже, у національній судовій практиці сформулювалася стала правова позиція, відповідно до якої адміністративний суд, використовуючи всі надані йому процесуальним законом повноваження, з урахуванням фактичних обставин справи та положень законодавства, зобов'язаний здійснити ефективне поновлення порушених прав позивача, а не лише констатувати факт наявності неправомірних дій з боку відповідача – суб'єкта владних повноважень; ефективний спосіб захисту повинен забезпечити негайне поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам, призводити до потрібних (бажаних) позивачу результатів (наслідків) та дає найбільший ефект; ухвалення судами рішень, які безпосередньо не призводять до необхідних змін в обсязі прав позивача або не гарантують забезпечення примусового виконання судового рішення, не відповідає змісту цього поняття.

Водночас аналіз судової практики показує, що у деяких випадках констатація судами факту порушення суб'єктом владних повноважень права особи

без визначення при цьому способу його поновлення може бути сумісним з вимогою ефективності судового захисту, зокрема, у разі добровільного поновлення суб'єктом владних повноважень права особи, якщо таке поновлення неможливе вже судом у силу об'єктивних причин або якщо позивач не визначив способу поновлення свого порушеного права і суд самостійно не знайшов способу зробити це.

Наприклад, розглядаючи справу № 800/369/17, в якій позивач просив визнати протиправною бездіяльність відповідача щодо ненадання позивачу повного доступу до інформації згідно з його запитом та недотримання встановленого законом строку надання інформації на запит, а також зобов'язати відповідача надати у повному обсязі доступ до відповідної інформації, ВП ВС у постанові від 19 березня 2019 р. дійшла висновку, що право на доступ особи до публічної інформації включає в себе не тільки право на отримання відповідної інформації, а і право на своєчасність її отримання.

ВП ВС також зазначила, що у частині реалізації права особи на отримання інформації суб'єкт владних повноважень має можливість виправити допущене порушення шляхом надання запитуваної інформації. Водночас порушення суб'єктом владних повноважень права на своєчасність доступу до публічної інформації є невідновлювальним, тобто суд може лише констатувати порушення, а сам суб'єкт владних повноважень пропуск строку виправити не може, оскільки перебіг часу не залежить від волі будь-яких осіб. Тому порушення строків вчинення передбачених законом дій суб'єктом владних повноважень не може

бути виправлено навіть після вчинення юридично значимих дій на виконання своїх обов'язків [21].

В іншій справі № 9901/133/19, яка стосувалася протиправності дій суб'єкта владних повноважень щодо безпідставного продовження строку надання відповіді на запит на інформацію та незазначення причин продовження строку надання відповіді на запит на інформацію, ВП ВС у постанові від 5 листопада 2019 р. погодилась із ВС, який розглядав цю справу як суд першої інстанції, про необхідність задоволення позову у спосіб, про який просив позивач [22].

Крім того, розглядаючи справу № 263/15749/16-а, в якій позивач просив визнати незаконною бездіяльність Маріупольської міської ради, що виявилась у неприйнятті своєчасно рішення та ненаданні своєчасно адміністративної послуги щодо розгляду на черговій сесії міської ради питання про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, ВС зазначив, що висновки суду апеляційної інстанції про відсутність бездіяльності позивача під час розгляду клопотання позивача не відповідають обставинам справи, однак, звертаючись до суду, позивач не визначив способу відновлення порушених прав, тобто не вказав «бажаного результату» правового захисту, що виключає можливість такого захисту та є підставою для відмови в задоволенні позову [23].

Ще одним прикладом є справа № 243/4748/16-а, в якій позивач оскаржував бездіяльність Управління соціального захисту населення щодо ненарахування та невиконання позивачу щомісячної адресної грошової допо-

моги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, та просив зобов'язати Управління здійснити перерахунок та виплатити відповідну суму допомоги. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у задоволенні позову, посилаючись на те, що на час розгляду справи в суді першої інстанції порушення прав позивача щодо невиконання адресної грошової допомоги як внутрішньо переміщеній особі усунуті відповідачем добровільно.

Позивач оскаржив рішення судів першої та апеляційної інстанцій у касаційному порядку у частині відмови у задоволенні позову. З цього приводу у постанові від 19 серпня 2020 р. ВС зауважив, що вказана позовна вимога є обґрунтованою з огляду на протиправність бездіяльності відповідача щодо нарахування та виплати позивачу за його заявою допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання. З огляду на це, ВС задовольнив касаційну скаргу, скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій у відповідній частині та ухвалив у цій частині нове рішення про задоволення позову [24].

Досліджуючи питання ефективності судового захисту, необхідно також зауважити, що такий критерій, як ефективне поновлення у правах особи є сумісним із досягненням мети юридичної відповідальності.

У низці постанов ВС наголошував, що юридична відповідальність є однією з форм захисту суспільства та держави від посягань на відповідні цінності, головними з яких відповідно до ст. 3 Конституції України є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недо-

торканність і безпека. При цьому, юридична відповідальність ґрунтується, у першу чергу, на державному примусі як специфічному впливі на поведінку особи, заснованому на організованій силі та спрямованому на безумовне виконання санкціонованих державою правил поведінки (норм права). Такий примус передбачає його регламентованість виключно законом, наявність чітко встановлених меж застосування та здійснення лише компетентним суб'єктом владних повноважень.

Стала практика стосовно мети юридичної відповідальності сформована, зокрема у постановках ВС від 14 серпня 2018 р. у справі № 803/1122/17 [25], від 18 жовтня 2018 р. у справі № 808/2685/17 [26], від 5 березня 2019 р. у справі № 814/1049/18 [27], від 20 березня 2019 р. у справі № 820/4984/17 [28], від 14 листопада 2019 р. у справі № 826/2966/16 [29], від 15 листопада 2019 р. у справі № 826/198/16 [30], від 13 серпня 2020 р. у справі № 824/755/16-а [31] та полягає у наступному.

Мета застосування державою юридичної відповідальності до правопорушника обумовлені цілями, заради яких вона запроваджується. До таких основних цілей слід віднести наступну:

- охоронна – зупинити триваюче правопорушення (протиправний стан);
- правозабезпечувальна – досягнути результату у формі приведення поведінки (діяльності) відповідного суб'єкта до стану правомірної;
- правовідновлювальна (компенсаційна) – відновити порушене право потерпілого та компенсувати йому матеріальний і моральний збиток, заподіяний правопорушенням;

- попереджувальна (превентивна) – попередити вчинення нових правопорушень з боку як самого правопорушника (приватна превенція), так і інших суб'єктів (загальна превенція);

- процедурно-процесуальна – офіційно визнати правопорушника винним у здійсненні протиправного діяння;

- виховна – перевиховати правопорушника шляхом забезпечення у нього сталого спрямування на неухильне дотримання норм права;

- каральна (штрафна) – покарати правопорушника у формі понесення ним додаткових втрат, зокрема, майнового характеру.

Якщо в результаті притягнення позивача до відповідальності повною мірою було досягнута охоронна, правозабезпечувальна, правовідновлювальна (компенсаційна), попереджувальна (превентивна) процедурно-процесуальна та виховна складова мети юридичної відповідальності з боку держави, слід зважено підходити до наявності правових підстав для застосування до правопорушника штрафних (фінансових) санкцій як каральної (штрафної) складової мети юридичної відповідальності.

Подібні критерії досягнення мети юридичної відповідальності можна віднести й до критеріїв ефективності судового захисту порушеного права особи у публічно-правових відносинах із суб'єктом владних повноважень.

Частиною 2 ст. 6 КАС України передбачено, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ. Крім того, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [32] встановлює, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах

верховенства права відповідно до європейських стандартів та спрямоване на забезпечення права кожного на справедливий суд.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [33] суди застосовують як джерело права при розгляді справ положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї, а також практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини.

Отже, практика ЄСПЛ, зокрема, у питанні визначення критеріїв ефективності судового захисту прав та інтересів особи, має важливе значення для формування найбільш прийнятної та такої, що узгоджується з європейськими стандартами, правової позиції у сфері ефективності правосуддя.

З цього приводу слід зазначити, що ЄСПЛ у своїх численних рішеннях сформував сталу практику оцінки ефективності засобу юридичного захисту. Засіб юридичного захисту, якого вимагає ст. 13 Конвенції, має бути «ефективним» як з практичної, так і з правової точки зору, тобто таким, що запобігає ствердженню порушенню чи його повторенню в подальшому, або забезпечує адекватне відшкодування за те чи інше порушення, яке вже відбулося.

Навіть якщо окремий засіб юридичного захисту сам по собі не задовольняє вимоги ст. 13 Конвенції, реалізація її вимог може забезпечуватися за допомогою сукупності засобів юридичного захисту, передбачених національним законодавством (рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», заява № 40450/04, п. 64 [34]).

Засіб юридичного захисту має бути «ефективним» в теорії права та на прак-

тиці, зокрема, в тому сенсі, що можливість його використання не може бути не виправдано ускладнена діями або бездіяльністю органів влади держави-відповідача (рішення у справі «Aksoy v. Turkey», заява № 21987/93, п. 95 [35]).

При оцінці ефективності, за висновками ЄСПЛ, має враховуватися не лише існування формальних засобів правового захисту в правовій системі відповідної держави, але й загальний правовий та політичний контекст, у якому вони діють, а також особисті обставини заявників (рішення у справах «Djordjevic v Croatia», заява № 41526/10, п. 101 [36] та «Van Oosterwijck v Belgium», заява № 7654/76, п. 36-40 [37]).

Отже, ефективність засобу захисту у конкретній ситуації оцінюється судом не абстрактно, а з урахуванням загального правового та політичного контексту спору, обставин конкретної справи та ситуації, в якій опинився позивач після порушення.

Наприклад, у п. 50 рішення у справі «Чуйкіна проти України» (заява № 28924/04) [38] ЄСПЛ зазначив, що порушення судового провадження саме по собі не задовольняє усіх вимог п. 1 ст. 6 Конвенції. Ціль Конвенції – гарантувати права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними або ілюзорними. Право на доступ до суду включає в себе не лише право ініціювати провадження, а й право отримати «вирішення» спору судом; воно було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної держави дозволяла особі подати до суду цивільний позов без гарантії того, що справу буде вирішено остаточним рішенням в судовому провадженні.

Для п. 1 ст. 6 Конвенції було б неможливо детально описувати процесуальні гарантії, які надаються сторонам у судовому процесі – провадженні, яке є справедливим, публічним та швидким, не гарантувавши сторонам того, що їхні спори будуть остаточно вирішені (рішення у справах «Multiplex v. Croatia», заява № 58112/00, п. 45 [39] та «Kutic v. Croatia», заява № 48778/99, п. 25 [40]).

Конвенція покликана гарантувати не теоретичні або примарні права, а права, які є практичними і ефективними. Це особливо стосується права на доступ до суду, зважаючи на помітне місце, відведене у демократичному суспільстві праву на справедливий суд (рішення у справі «García Manibardo v. Espagne», заява № 38695/97, п. 43 [41]).

У справі «Совтрансавто проти України» (заява № 48553/99) [42] ЄСПЛ дійшов висновку, що обов'язок ефективного здійснення захисту прав державою передбачає також позитивний обов'язок держави гарантувати ефективно та справедливо вирішення в національних судах будь-яких спорів між сторонами, спрямованих на задоволення їх легітимного прагнення щодо отримання правомірної вигоди від своїх прав.

У низці рішень ЄСПЛ наголосив, що норма ст. 13 Конвенції гарантує на національному рівні ефективні правові засоби для здійснення прав і свобод, що передбачаються Конвенцією, незалежно від того, яким чином вони виражені в правовій системі тієї чи іншої країни; сутність цієї статті зводиться до вимоги надати людині такі міри правового захисту на національному рівні, що дозволили б компетентному державному органу розглядати по суті скарги на порушення

положень Конвенції й надавати відповідний судовий захист, хоча держави-учасники Конвенції мають деяку свободу розсуду щодо того, яким чином вони забезпечать при цьому виконання своїх зобов'язань; вимоги ст. 13 Конвенції можуть забезпечуватися всією сукупністю засобів, що передбачені національним законодавством (рішення у справах «Chahal v. the United Kingdom», заява № 22414/93, п. 145 [43]; «Vilvarajah and Others v. the United Kingdom», заява № 13163/87, п. 122 [44] та «Leander v. Sweden», заява № 9248/81, п. 77 [45]).

Право особи на доступ до суду, згідно з Конвенцією, зокрема, включає такий аспект, як право на розгляд справи судом із «повною юрисдикцією» тобто, судом що має достатні та ефективні повноваження щодо повторної (після адміністративного органу) оцінки доказів; встановлення обставин, які були підставою для прийняття оскарженого адміністративного рішення; належного поновлення прав особи за результатами розгляду справи по суті (рішення ЄСПЛ у справах «Beaumartin v. France» заява № 15287/89, п. 38 [46]; «Obermeier v. Austria», заява № 11761/85, п. 70 [47]; «Terra Woningen B.V. v. the Netherlands», заява № 20641/92, п. 52 [48] та «Chevrol v. France», заява № 49636/99, п. 63 [49]).

Слід врахувати, що у частині спорів, які виникають із публічно-правових відносин, індивідуальне право особи (можливість реалізації майнових прав, зокрема права на соціальний захист, свобода використання власності у незаборонений спосіб, право на безперешкодну підприємницьку діяльність тощо) конкурує із суспільними (публічними) інтересами. У такому випадку завданням суду

є забезпечення необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами, а ефективним може вважатися такий спосіб захисту порушеного права, при обранні якого обов'язково враховується суспільний (публічний) інтерес.

Висновки. Проведене у цій статті дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. У положеннях КАС України ефективність захисту прав, свобод та інтересів особи в адміністративному судочинстві є: завданням та метою адміністративного судочинства (ч. 1, ч. 2 ст. 2 та ч. 4 ст. 242); вимогою під час обрання судом способу захисту порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду (ч. 2 ст. 5); підставою для виходу за межі позовних вимог та визначення у разі задоволення позову іншого способу, який не суперечить закону, захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (абз. 2 ч. 2 ст. 9, п. п. 2, 4 та 10 ч. 2 ст. 245); підставою для визнання протиправними та нечинними інших нормативно-правових актів, чи їх окремих положень, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, якщо у процесі розгляду справи щодо нормативно-правового акта суд виявить, що інші акти безпосередньо впливають на прийняття рішення у справі і без визнання таких нормативно-правових актів протиправними неможливий ефективний захист прав позивача (ч. 10 ст. 264).

2. У національній судовій практиці сформулювалась стала правова позиція, відповідно до якої адміністра-

тивний суд, з урахуванням фактичних обставин справи, зобов'язаний здійснити ефективне поновлення порушених прав, а не лише констатувати факт наявності неправомірних дій і саме для цього адміністративний суд наділений відповідними повноваженнями; ефективний спосіб захисту повинен забезпечити негайне поновлення порушеного права та бути адекватним наявним обставинам; ефективним засобом слід розуміти такий, що призводить до потрібних (бажаних позивачем) результатів (наслідків) та дає найбільший ефект; ухвалення судами рішень, які безпосередньо не призводять до змін в обсязі прав позивача або не гарантують забезпечення примусового виконання судового рішення не відповідає змісту цього поняття.

3. Завданням суду у спорах, що виникають із публічно-правових відносин, в яких індивідуальне право особи (можливість реалізації майнових прав, зокрема права на соціальний захист, свобода використання власності у незаборонений спосіб, право на безперешкодну підприємницьку діяльність тощо) конкурує із суспільними (публічними) інтересами, є забезпечення необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами, а ефективним може вважатися такий спосіб захисту порушеного права, при обранні якого обов'язково враховується суспільний (публічний) інтерес.

4. Кожен суд, визначаючи ефективність способу захисту прав та інтересів особи, мав би у кожній справі додатково надати оцінку таким критеріям ефективності: 1) чи забезпечується врахування принципу справедливості, що охоплює і необхідність гарантування суспільних (публічних) інте-

ресів, та дозволяє знайти баланс між приватним та суспільним (публічним) інтересом або, іншими словами, між ефективністю та справедливістю; 2) чи досягається мета не тільки вирішити існуючий спір, але й, за необхідності, компенсувати особі, право якої порушено, завдану їй шкоду; 3) чи унеможливується таке ж порушення прав інших осіб, що не беруть участь у спорі, у майбутньому.

5. Відповідно до сталої практики ЄСПЛ ефективність засобу юридичного захисту, якого вимагає ст. 13 Конвенції, має бути «ефективним» як з практичної, так і з правової точки зору, тобто таким, що запобігає ствердженню порушенню чи його повторенню в подальшому, або забезпечує адекватне відшкодування за те чи інше порушення, яке вже відбулося; ефективність засобу захисту оцінюється не абстрактно, а з урахуванням обставин конкретної справи та ситуації, в якій опинився позивач після порушення; Конвенція покликана гарантувати не теоретичні або примарні права, а права, які є практичними і ефективними; обов'язок ефективного здійснення захисту прав державою передбачає також позитивний обов'язок держави гарантувати ефективне та справедливе вирішення в національних судах будь-яких спорів між сторонами, спрямованих на задоволення їх легітимного прагнення щодо отримання правомірної вигоди від гарантованих прав; на національному рівні мають бути визначені ефективні правові засоби для здійснення прав і свобод, що передбачаються Конвенцією, незалежно від того, яким чином вони виражені в правовій системі тієї чи іншої країни; вимога ефективності

правових засобів зводиться до вимоги надати особі такі механізми правового захисту на національному рівні, що дозволили б компетентному органу влади розглядати по суті скарги на порушення положень Конвенції й надавати відповідний судовий захист, хоча держави-учасники Конвенції мають деяку свободу розсуду щодо того, яким чином вони забезпечать при цьому виконання своїх зобов'язань; ефективний засіб правового захисту можливий за наявності двох обов'язкових умов: забезпечення поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 року № 8-пп/2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-пп/2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>.
4. Берназюк Я. О. Конституційні гарантії реалізації в Україні принципу обов'язковості судового рішення (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/zmi/1048627/>.
5. Берназюк Я. О. Принцип належного урядування (good governance): національна та європейська судова практика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 64. С. 189-197.
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від

06.07.2005 № 2747-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

7. Постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 року у справі № 21-1465a15. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/9FF4A3CA6AEA2E4EC2257EF3002BB388](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9FF4A3CA6AEA2E4EC2257EF3002BB388).

8. Постанова Верховного Суду України від 2 лютого 2016 року у справі № 804/14800/14. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55870558>.

9. Постанова Верховного Суду від 4 березня 2020 року у справі № 750/11948/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88027511>.

10. Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2018 року у справі № 369/11609/16-a. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77524937>.

11. Постанова Верховного Суду від 15 липня 2019 року у справі № 420/5625/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67958428>.

12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 березня 2018 року у справі № 705/552/15-a. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73081988>.

13. Постанова Верховного Суду від 18 квітня 2018 року у справі № 826/14016/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73531793>.

14. Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 2a-204/12. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79791599>.

15. Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2020 року у справі № 0940/2394/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902555>.

16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2019 року у справі № 826/7380/15. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80427413>.

17. Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2018 року у справі № 826/4175/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72505735>.

18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2021 року у справі № 344/16879/15-ц. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221949>.

19. Постанова Верховного Суду від 4 серпня 2020 року у справі № 340/2074/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90755073>.

20. Постанова Верховного Суду від 23 грудня 2021 року у справі № 480/4737/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102171393>.

21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 березня 2019 року у справі № 800/369/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81287553>.

22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 листопада 2019 року у справі № 9901/133/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85775722>.

23. Постанова Верховного Суду від 9 листопада 2018 року у справі № 263/15749/16-a. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77799030>.

24. Постанова Верховного Суду від 19 серпня 2020 року у справі № 243/4748/16-a. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91050513>.

25. Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2018 року у справі № 803/1122/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75906582>.

26. Постанова Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 808/2685/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77248409>.

27. Постанова Верховного Суду від 5 березня 2019 року у справі № 814/1049/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80268407>.

28. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 820/4984/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80632932>.

29. Постанова Верховного Суду від 14 листопада 2019 року у справі № 826/2966/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85645546>.

30. Постанова Верховного Суду від 15 листопада 2019 року у справі № 826/198/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85742614>.

31. Постанова Верховного Суду від 13 серпня 2020 року у справі № 824/755/16-а. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90985485>.

32. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

33. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

34. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Юрій Миколайович Іванов проти України від 15.01.2010, заява № 40450/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479.

35. Case of Aksoy v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 18.12.1996, № 21987/93. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Aksoy%20v.%20Turkey%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%2C%22itemid%22:%7B%22001-58003%22%7D%7D>.

36. Case of Djordjevic v Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 24.09.2012, № 41526/10. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Dordevic%20v.%20Croatia%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%2C%22itemid%22:%7B%22001-58004%22%7D%7D>.

37. Case of Van Oosterwijck v Belgium: decision of the European Court of Human Rights, 06.11.1980, № 7654/76. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Van%20Oosterwijck%20v.%20Belgium%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%2C%22itemid%22:%7B%22001-57549%22%7D%7D>.

38. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Чуйкіна проти

України від 13.04.2011, заява № 28924/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_864#Text.

39. Case of Multiplex v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 10.09.2003, № 58112/00. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Multiplex%20v.%20Croatia%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%7D>.

40. Case of Kusic v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 01.03.2002, № 48778/99. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Kusic%20v.%20Croatia%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%7D>.

41. Case of García Manibardo v. Espagne: decision of the European Court of Human Rights, 29.06.2000, № 38695/97. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Garc%20C3%ADa%20Manibardo%20c.%20Espagne%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%2C%22itemid%22:%7B%22001-63306%22%7D%7D>.

42. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Совтрансавто проти України від 06.11.2002, заява № 48553/99. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text

43. Case of Chahal v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 15.11.1996, № 22414/93. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Chahal%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%2C%22itemid%22:%7B%22001-58004%22%7D%7D>.

44. Case of Vilvarajah and Others v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 30.10.1991, № 13163/87. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Vilvarajah%20and%20Others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%7D>.

AMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-164806%22]].

45. Case of Leander v. Sweden: decision of the European Court of Human Rights, 26.03.1987, № 9248/81. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Leander%20v.%20Sweden%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57519%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Leander%20v.%20Sweden%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57519%22]]).

46. Case of Beaumartin v. France: decision of the European Court of Human Rights, 24.11.1994, № 15287/89. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Beaumartin%20v.%20France%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57898%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Beaumartin%20v.%20France%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57898%22]]).

47. Case of Obermeier v. Austria: decision of the European Court of Human Rights, 28.06.1990, № 11761/85. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%2211761/85%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57631%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%2211761/85%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57631%22]]).

48. Case of Terra Woningen B.V. v. the Netherlands: decision of the European Court of Human Rights, 17.12.1996, № 20641/92. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Terra%20Woningen%20B.V.%20v.%20the%20Netherlands%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-164242%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Terra%20Woningen%20B.V.%20v.%20the%20Netherlands%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-164242%22]]).

49. Case of Chevrol v. France: decision of the European Court of Human Rights, 13.02.2003, № 49636/99. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Chevrol%20v.%20France%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60941%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Chevrol%20v.%20France%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60941%22]]).

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996, June).

Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] (2002, May). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text> [in Ukrainian].

3. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] (2003, January). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> [in Ukrainian].

4. Bernaziuk Ya. O. (2020) Konstytutsiini harantii realizatsii v Ukraini pryntsyphu oboviazkovosti sudovoho rishennia (na prykladi vyrishennia publichno-pravovykh sporiv) [Constitutional guarantees for the implementation in Ukraine of the principle of binding judicial decisions (on the example of resolving public law disputes)]. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial and legal newspaper*. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1048627/> [in Ukrainian].

5. Bernaziuk Ya. O. (2021) Pryntsyph nalezhnogo uriaduvannia (good governance): natsionalna ta yevropeiska sudova praktyka [The principle of good governance: national and European case law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. (Vols. 64), (pp. 189-197).

6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. (2005, July 06). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].

7. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Resolution of the Supreme Court of Ukraine]. (2015, September 16), (vols. 21-1465a15). Retrieved from: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/9FF4A3CA6AEA2E4EC2257EF3002BB388](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9FF4A3CA6AEA2E4EC2257EF3002BB388) [in Ukrainian].

8. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Resolution of the Supreme Court of Ukraine]. (2016, February 2), (vols.

804/14800/14). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55870558> [in Ukrainian].

9. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2020, March 4), (vols. 750/11948/17). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88027511> [in Ukrainian].

10. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2018, October 30), (vols. 369/11609/16-a). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77524937> [in Ukrainian].

11. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2019, July 15), (vols. 420/5625/18). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67958428> [in Ukrainian].

12. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. (2018, March 28), (vols. 705/552/15-a). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73081988> [in Ukrainian].

13. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2018, April 18), (vols. 826/14016/16). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73531793> [in Ukrainian].

14. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2019, February 11), (vols. 2a-204/12). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79791599> [in Ukrainian].

15. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2020, February 11), (vols. 0940/2394/18). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902555> [in Ukrainian].

16. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. (2019, February 12), (vols. 826/7380/15). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80427413> [in Ukrainian].

17. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2018, February 27), (vols. 826/4175/16).

Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72505735> [in Ukrainian].

18. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. (2021, December 14), (vols. 344/16879/15-ts). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221949> [in Ukrainian].

19. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2020, August 4), (vols. 340/2074/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90755073> [in Ukrainian].

20. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2021, December 23), (vols. 480/4737/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102171393> [in Ukrainian].

21. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. (2019, March 19), (vols. 800/369/17). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81287553> [in Ukrainian].

22. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. (2019, November 5), (vols. 9901/133/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85775722> [in Ukrainian].

23. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2018, November 9), (vols. 263/15749/16-a). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77799030> [in Ukrainian].

24. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2020, August 19), (vols. 243/4748/16-a). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91050513> [in Ukrainian].

25. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2018, August 14), (vols. 803/1122/17). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75906582> [in Ukrainian].

26. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2018, October 18), (vols. 808/2685/17). Retrieved

from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77248409> [in Ukrainian].

27. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2019, March 5), (vols. 814/1049/18). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80268407> [in Ukrainian].

28. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2019, March 20), (vols. 820/4984/17). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80632932> [in Ukrainian].

29. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2019, November 14), (vols. 826/2966/16). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85645546> [in Ukrainian].

30. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2019, November 15), (vols. 826/198/16). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85742614> [in Ukrainian].

31. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]. (2020, August 13), (vols. 824/755/16-a). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90985485> [in Ukrainian].

32. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine]. (2016, June 2), (vols. 1402-VIII). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].

33. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy [On the implementation of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine]. (2006, February 23), (vols. 3477-IV). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].

34. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi Yurii Mykolaiovych Ivanov proty Ukrainy [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Yuriy Mykolayovych Ivanov v. Ukraine]. (2010, January 15), (vols. 40450/04). Retrieved

from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479 [in Ukrainian].

35. Case of Aksoy v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, (1996, December 8), (vols. 21987/93). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Aksoy%20v.%20Turkey%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%2C%22itemid%22:%7B%22001-58003%22%7D%7D>.

36. Case of Djordjevic v Croatia: decision of the European Court of Human Rights, (2012, September 24), (vols. 41526/10). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Dordevic%20v.%20Croatia%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%7D>.

37. Case of Van Oosterwijck v Belgium: decision of the European Court of Human Rights, (1980, November 6), (vols. 7654/76). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Van%20Oosterwijck%20v.%20Belgium%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%7D>.

38. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi Chuikina proty Ukrainy [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Chuikin v. Ukraine]. (2011, April 13), (vols. 28924/04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_864#Text [in Ukrainian].

39. Case of Multiplex v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, (2003, September 10), (vols. 58112/00). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Multiplex%20v.%20Croatia%22%7D%2C%22documentcollectionid%22:%7B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D%7D>.

40. Case of Kusic v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, (2002, March 1), (vols. 48778/99). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%7B%22Kusic%20v.%20Croatia%22%7D%2C%22documentcollectionid%22>

2:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}.

41. Case of *García Manibardo v. Espagne*: decision of the European Court of Human Rights, (2000, June 29), (vols. 38695/97). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Garc%C3%ADa%20Manibardo%20c.%20Espagne%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-63306%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Garc%C3%ADa%20Manibardo%20c.%20Espagne%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-63306%22]}).

42. *Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi Sovtransavto proty Ukrainy* [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Sovtransavto v. Ukraine*] (2002, November 6), (vols. 48553/99). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text [in Ukrainian].

43. Case of *Chahal v. the United Kingdom*: decision of the European Court of Human Rights, (1996, November 15), (vols. 22414/93). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Chahal%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22-001-58004%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Chahal%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22-001-58004%22]}).

44. Case of *Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*: decision of the European Court of Human Rights, (1991, October 30), (vols. 13163/87). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Vilvarajah%20and%20Others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-164806%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Vilvarajah%20and%20Others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-164806%22]}).

45. Case of *Leander v. Sweden*: decision of the European Court of Human Rights, (1987, March 26), (vols. 9248/81).

Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Leander%20v.%20Sweden%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57519%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Leander%20v.%20Sweden%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57519%22]}).

46. Case of *Beaumartin v. France*: decision of the European Court of Human Rights, (1994, November 24), (vols. 15287/89). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Beaumartin%20v.%20France%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57898%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Beaumartin%20v.%20France%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57898%22]}).

47. Case of *Obermeier v. Austria*: decision of the European Court of Human Rights, (1990, June 28), (vols. 11761/85). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%2211761/85%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57631%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%2211761/85%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57631%22]}).

48. Case of *Terra Woningen B.V. v. the Netherlands*: decision of the European Court of Human Rights, (1996, December 17), (vols. 20641/92). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Terra%20Woningen%20B.V.%20v.%20the%20Netherlands%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-164242%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Terra%20Woningen%20B.V.%20v.%20the%20Netherlands%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-164242%22]}).

49. Case of *Chevol v. France*: decision of the European Court of Human Rights, (2003, February 13), (vols. 49636/99). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:\[%22Chevol%20v.%20France%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60941%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:[%22Chevol%20v.%20France%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60941%22]}).